

gevoerd die de waarheid niet 'aantasten'.

(c) Bovenstaande problematiek leidt onvermijdelijk tot het probleem van de ontologie van de logica (één van de stokpaardjes van W.V.O. Quine) en tot het probleem van de intensionele logica. Dit laatste gebied houdt zich vooral bezig met de logische eigenschappen van uitdrukkingen zoals "X weet dat p", "Het is noodzakelijk dat p", "X heeft de verplichting om p te doen", enzovoort. Het mooie aan deze logische systemen is dat men zeer snel de kernproblemen raakt. Laat ik één voorbeeld geven: als Jan weet dat p en het is zo dat q logisch volgt uit p, mag ik dan besluiten tot: Jan weet dat q?

(d) In het laatste hoofdstuk maakt de auteur wel een grote sprong waardoor de continuïteit van het betoog helaas geschaad wordt. Nochtans is dit deel op zich zeer waardevol, en de analyse die Vernant presenteert van het "Je pense, donc je suis" is een mooi voorbeeld van de rol die de formele logica kan spelen in het verduidelijken van filosofische problemen. Zijn conclusie dat "donc" hier geen logische, maar eerder een pragmatische relatie veronderstelt, is zeer verrassend.

Wie zich graag wil verdiepen in deze materie, kan ik dit boek zonder meer aanbevelen. Denis Vernant concentreert zich wel op de filologische problematiek waardoor de presentatie van de formele systemen en de studie van hun eigenschappen nogal minimaal wordt gehouden. Ik zou de lezer dan ook aanraden dit boek te combineren met bijvoorbeeld L.T.F. Gamut, *Logica, taal en betekenis* (volume 1: Inleiding in de logica, volume 2: Intensionele logica en logische grammatica), Het Spectrum, Antwerpen, 1982. Voegt men er voor de volledigheid de twee standaardwerken van Susan Haack bij - *Deviant Logic* en *Philosophy of Logics*, beide Cambridge University Press, Cambridge, resp. 1974 en 1978 - dan heeft men een mooie inleiding tot de filosofische logica.

Jean Paul VAN BENDEGEM
(Bevoegdverklaard Navorser NFWO
Rijksuniversiteit Gent
Vrije Universiteit Brussel)

* * *

RECHTSFILOSOFIE

A.W.W. Rieter e.a., *Hadden zij gedacht. Uit de geschiedenis van het denken over recht*. Berkel-Enschot 1988, 485 p. ISBN 90 70097 09 5

A.W.W. Rieter, *Recht moest zijn. (Vademecum bij 'Hadden zij gedacht')*. Berkel-Enschot, 1988, 108 blz., ISBN 90 70097 10 9

De geschiedenis van de politieke ideeën(stelsels) blijkt recent op een hernieuwde belangstelling te kunnen rekenen. Onderhavig werk bevestigt die tendens. Het is in diverse opzichten een merkwaardig, of, zo men wil, zeer eigenzinnige bijdrage daartoe. De auteur,

A.W.W. Rieter, docent in de wijsbegeerte van het recht aan de Katholieke Universiteit Brabant gaf zijn studie in eigenbeheer uit in een oplage van precies 1200 fraai ingebonden - eigenhandig getypte - exemplaren waarin de productieprijis (17 fl.) en de boekhandelprijis (25 fl.) per stuk uitdrukkelijk zijn vermeld. De 'auteur' presenteert zich ook eerder als een 'samensteller', want het grootste deel van het boek bestaat uit uittreksels van andere auteurs over het werk van weer andere auteurs waartussen de persoonlijke commentaren van Rieter zijn gewezen. Aldus heeft het veel weg van een laat-middeleeuws boekwerk over de Instituten en Digesten van Justinianus, gevuld met oorspronkelijke tekstfragmenten van de meesters, van commentaar voorzien door glossatoren - zoals onder andere De Vogel over Plato, Sizoo over Augustinus, De Valk over Morus, Manenschijn over Hobbes, Houwens Post over Montesquieu, Scheltens over Kant - dat postglossator Rieter dan vervolgens bewerkt en commentarieert. Centraal referentiepunt vormt voor hem daarbij het werk van Plato (is de hele westerse wijsbegeerte niet één verzameling voetnoten op Plato werpt hij, met Whitehead op), de enige denker die ook met eigen tekstfragmenten wordt voorgesteld.

Hoewel dergelijke methode van presentatie ongetwijfeld haar pedagogisch nut kan hebben - de lezers/studenten worden met verschillende interpretaties geconfronteerd - leidt zij in een boekwerk als dit toch vooral tot onoverzichtelijkheid en vallen de commentaren en persoonlijke overwegingen van Rieter wel wat zwakjes uit; het is al te duidelijk bij een 'syllabus' met 'college - en andere uiteenzettingen' gebleven waaraan nog heel wat had moeten worden geschaafd alvorens die als boekwerk aan een ruimer publiek voor te stellen. Het boek ontbeert een centrale stelling en de auteur beperkt zich tot losse (verzamelingen van) opmerkingen waaruit de lezer al evenmin wijzer wordt omtrent de eigen opvattingen van de auteur op substantieel zowel als interpretatief vlak.

Het blijft bij min of meer 'spontane' notities of bij herhalingen van wat een ander auteur reeds had gesteld. Ik betwijfel of dergelijke, rommelige wijze van voorstellen 'voor een eerste kennismaking' - want daarvoor is de selectie van Rieter bedoeld - adequaat is. Tenslotte is de benadering van Rieter volstrekt a-historisch; hij situeert de tekstfragmenten noch hun auteurs in hun tijd en beperkt zich tot een loutere tekst-interpretatie die dan nog weinig bijdraagt tot het begrijpen ervan. In de recente stroom aan ideeënhistorische publicaties kan het boek van Rieter dan ook bezwaarlijk een nuttige of grensverleggende bijdrage worden genoemd.

Koen RAES

* * *

BEWOGEN POLEMIEK

A. Lehning, *Prometeus en het recht van opstand*, Baarn, Ambo & Schoten, Westland, 1987, 116 blz., 498 Fr.

De bekende Nederlandse anarchist, Arthur Lehning, heeft zich niet alleen ingelaten